

*A.A. Babayeva, Rus tili va uni o'qitish metodikasi kafedrası
o'qituvchisi JDPI
S. Rahmonova, Rus tili va adabiyoti fakulteti 1 kurs talabasi JDPI*

MATN BILAN ISHLASH O'QUVCHILARNING TIL KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Annotatsiya. Ushbu maqolada matn bilan ishlash bilimlarni va ko'nikmalarni takomillashtirish muammosini o'rganadi, shuningdek, ishlash jarayonida qo'llash usullari rus tili darslarida qo'llanilishi.

Kalit so'zlar: rus tili, matnni qayta ishlash, kommunikativ kompetensiya, nutq faoliyati.

Аннотация. В данной работе исследуется проблема совершенствования знаний и навыков, а также способов их применения в процессе комплексной работы с текстом на уроках русского языка.

Ключевые слова: русский язык, работа с текстом, коммуникативная компетентность, речевая деятельность.

Annotation. This paper explores the problem of improving knowledge and skills, as well as ways to apply them in the process of complex work with text in the Russian language lessons.

Key words: Russian language, text processing, communicative competence, speech activity.

“Dunyo haqidagi barcha bilimlar, jumladan, maktab fanlari ham til orqali, til orqali idrok etiladi. Til nafaqat aql gimnastikasi va asosiy muloqot vositasi, balki milliy o'zlikni shakllantirishning asosiy qurolidir. An'anaviy ravishda imlo va punktuatsiya qoidalarini o'rganish bilan chegaralangan rus tilidagi ta'lim nutqiy xulq-atvor ko'nikmalarini o'rgatish bilan to'ldirilishi kerak. Zamonaviy maktabda rus tilini o'qitish butun ta'lim tizimidagi sezilarli o'zgarishlar sharoitida amalga oshiriladi.

Hozirgi bosqichda o'qitishning asosini asosiy kompetensiyalarni shakllantirish bilan bog'liq tizimli-faollik yondashuvi tashkil etadi, ulardan biri kommunikativ kompetensiyadir. Zamonaviy hayot o'quvchidan tilni mukammal bilishni, turli vaziyatlarda, noqulaylik his qilmasdan, turli odamlar bilan muloqot qilish qobiliyatini talab qiladi. Shunday ekan, fikrni og'zaki va yozma shaklda izchil ifodalash, yozilganlarni tahlil qilish va takomillashtirish, muhokama qilinayotgan masala yuzasidan malakali fikr bildira olish ko'nikmalarini shakllantirish o'quvchilar nutqi va nutqini rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. fikrlash faoliyati.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, kompyuter va telefonlarni juda yaxshi ko'radigan zamonaviy maktab o'quvchilari o'zlarining muloqotlarida jarangli iboralar, qisqartirilgan so'zlarni ko'proq ishlatishadi, ko'pincha jonli, madaniy nutqni mimika va imo-ishoralalar bilan almashtiradilar. O'quvchilar har doim ham o'z nutqlarida erkin bahslasha olmaydi, umumlashtirilgan xulosalar chiqara olmaydi yoki bir-biri bilan erkin va o'zboshimchalik bilan muloqot qila olmaydi. Ko'pincha ular jonli, madaniy nutqni standart kundalik yuz ifodalari va imo-ishoralari bilan almashtirishga harakat qilishadi, ya'ni. ibtidoiy og'zaki bo'lmagan muloqot usullari.

Taniqli tilshunos va psixolog A.A.Leontyevning fikricha, to'laqonli muloqot qilish uchun odam bir qator ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak: muloqot sharoitida tez va to'g'ri harakatlana olishi, o'z nutqini rejalashtira olishi, mazmunini to'g'ri tanlay olishi, adekvat vositalarni topishi kerak. fikr bildirish va fikr bildirish.

Shunday ekan, fikrni og'zaki va yozma ravishda izchil bayon etish, yozilganlarni tahlil qilish va takomillashtirish, muhokama qilinayotgan masala yuzasidan fuqarolik nuqtai nazaridan fikr bildira olish, munozarada xushmuomalalik va ishonchlilik qobiliyatini shakllantirish eng muhim vazifalardan biridir. o'quvchilarning nutqi va fikrlash faolligini rivojlantirish yo'nalishlari.

Rus tili va adabiyoti o'qituvchisi muammoga duch kelmoqda: o'quvchilarning nutq madaniyati darajasining umumiy pasayishi, ularning intellektual darajasi va jamiyat talablari o'rtasidagi qarama-qarshilik - bu erda mavjud bo'lgan ma'lumotlarni tahlil qilishga qodir lingvistik shaxsni rivojlantirish. matn, o'z nutq bayonotini yaratish va intellektual faoliyat natijalarini amaliyotda qo'llash.

Til va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish vositasi sifatida matn bilan ishlash yanada samaraliroq usuldir. Bunday ishlar o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, ularning so'z boyligini to'ldirish, nutq sifatini oshirish shartlaridan biridir. Matn rus tili darslarida rivojlanayotgan nutq muhitini yaratish uchun asosdir. Rus tili bo'yicha darslik strukturasi asosiy tarkibiy qismi bo'lgan matn orqali ularning majmuasida ta'limning barcha maqsadlari amalga oshiriladi: kommunikativ, ta'lim, rivojlantiruvchi, ta'lim.

Rus tilini o'rganishda matndan foydalanish maktab ta'limining o'quvchilarni o'z ona tilining ma'naviy boyligi va go'zalligi bilan tanishtirish, so'zga ehtiyotkorlik va o'ylangan munosabatni tarbiyalash kabi muhim muammolarini hal qilishni ta'minlaydi. Rus tili darslarida matn bilan ishlash olim - metodist L.S. Vygotskiy (ta'limga faol yondashuv). Matn yangi avlod darsliklari va o'quv qo'llanmalarida o'quv materialini tashkil etishning majburiy birligiga aylandi. T.A.Ladijenskaya va M.M.Razumovskayalar kommunikativ ko'nikmalarga asoslangan izchil nutqni o'rgatish tizimini ishlab chiqdilar, ularning tadqiqotlari rus tilidagi mavjud dasturlarning asosini tashkil etdi.

Hozirgi bosqichda o'quvchilarning lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish asosiy mazmuni bo'lgan ta'limning yangi sifatiga erishishning zarur sharti matnga asoslangan yondashuvga aylandi.

Maqsadga erishish uchun - matn bilan ishlash orqali o'quvchilarning kommunikativ va lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish - men o'z oldimga quyidagi vazifalarni qo'ydim:

1) rus tili darslarida o'quvchilar nutqini rivojlantirishga hissa qo'shadigan matn bilan ishlash shakllari va usullarini joriy etish;

2) til va matn birliklarini tahlil qilish, sintez qilish, umumlashtirish va tizimlashtirish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan mavzuli matn materialini tanlash, matn bilan amaliy ishlash usullarini ishlab chiqish;

Metodistlar va o'qituvchilar - amaliyotchilarning fikricha, matn bilan ishlashni tashkil etishning quyidagi shakllari va usullari eng samarali hisoblanadi: matn bilan kompleks ishlash; matnni lingvistik va stilistik tahlil qilish; "O'z-o'zini diktantlar"; kompozitsiya - fikrlash; matnni tahrirlash; har xil turdagi taqdimotlar; har xil turdagi

diktantlar; intellektual - lingvistik mashqlar; matnlar bilan ishlash - miniatyura; matnga sinxronlash, klasterlar tuzish; muloqot va o'yin holatlari.

Kommunikativ kompetentsiya "nutq faoliyatining barcha turlarini va og'zaki va yozma nutq madaniyati asoslarini egallash, tajriba, qiziqish, psixologik xususiyatlarga mos keladigan muloqotning turli sohalari va vaziyatlarida tildan foydalanish ko'nikma va malakalari" deb ta'riflanadi. boshlang'ich sinf o'quvchilarining turli bosqichlarida." Nutq faoliyati - bu gaplarni yaratish (mahsulli nutq - gapirish, yozish) va aloqa jarayonida bayonotlarni idrok etish (reseptiv nutq - tinglash, o'qish) qobiliyatiga asoslangan faoliyat. O'qish nutq faoliyatining eng muhim turlaridan biridir.

Bu barcha o'quv fanlari bo'yicha ma'lumot olish usulidir, shuning uchun matn mazmunini idrok etish va tushunish qobiliyati asosan ta'limning muvaffaqiyatini belgilaydi. Shu munosabat bilan, matn, birinchi navbatda, o'quv, ilmiy, badiiy va publitsistik, rus tilining har bir darsida diqqat markazida bo'ladi.

Rus tili darslarida matndan asosiy o'qitish vositasi sifatida foydalanish masalasi lingvistik va ilmiy-metodik adabiyotlarda keng yoritilgan. Turli yillarda 20-asrning taniqli tilshunoslari, psixologlari va pedagoglari M.T. Baranov, M.A. Rybnikova, N.M. Shanskiy va boshqa tadqiqotchilar. Bugungi kunda A.D.ning asarlarida. Deikina, T.A. Ladyzhenskaya, M.R. Lvov va boshqa zamonaviy olimlar, u to'liq asoslash oldi. Tilshunoslikda matn "tilni harakatda" ko'rsatadigan kategoriya sifatida ta'riflanadi. Darsdagi nutq muhitini sun'iy emas, balki butunlay tabiiy holga keltirish uchun matnning ana shu sifati. Matn bilan ishlash polilogga aylanishi kerak, unda har bir o'quvchi faol ishtirokchiga aylanadi. Rus tili darsida o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi ijodiy faoliyati muhitini yaratish maktab o'quvchilarida matn bilan ishlashga qiziqish uyg'otadi.

Matn bilan murakkab ish kabi ish turiga alohida e'tibor berilishi kerak. Va bu erda matnlarni tanlash mezonlari juda muhimdir. Ular imlo jihatidan qiziqarli bo'lishi, uslubi, nutq turi, so'z boyligi jihatidan farq qilishi, turli sintaktik konstruksiyalarni o'z ichiga olishi kerak. Bular A.S.Pushkin, I.S.Turgenev, I.A.Bunin, K.G.Paustovskiy va boshqa mualliflarning asarlaridan parchalardir. Mazmun nuqtai nazaridan, o'qituvchi uchun til, nutq, so'zga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish zarurligi, so'z badiiy asarini yaratish jarayonining xususiyatlari to'g'risidagi matnlarni tanlash va tahlil qilish juda muhimdir. badiiy asarni ijodiy faoliyat turi sifatida idrok etish haqida. Zamonaviy o'quvchini tarbiyalash va rivojlantirishda shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga qaratilgan matnlar alohida rol o'ynaydi: xotira madaniyati, o'tmish, hozirgi va kelajakka munosabat, milliy an'analar, ekologik muammolar, va boshqalar.

Kommunikativ-kognitiv faollikni yanada rag'batlantirish va o'quvchilarning til kompetentsiyasini shakllantirish matnni o'zgartirish bilan diktantlar (ijodiy, erkin, tiklangan, analogiya bo'yicha diktantlar, davomli diktantlar). Diktantlardan foydalanish o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi va materialni aqliy qayta ishlashga o'rgatadi.

Matnlar bilan ishlash texnikasi - miniatyura, shuningdek, ikkita matnni taqqoslash - bu matnni idrok etishdan, matn tushunchasini (tahlil qilish orqali) o'z bayonotini, kompozitsiyasini yaratishgacha bo'lgan yo'ldir, bu ham muhimdir. o'quvchilarning xotirasini, e'tiborini, fikrlashni rivojlantirish uchun.

Rus tili darslarida matn bilan ishlash tajribasini o'quvchilarning til va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish vositasi sifatida qo'llashning muhim shartlaridan biri an'anaviy o'qitishdan o'quvchiga yo'naltirilgan o'tishdir. Pedagogik didaktika (masalan, darsning an'anaviy tuzilishini o'zgartirish), yosh xususiyatlari va psixologiyasi, o'quvchilarning individual ijodiy qobiliyatlari va motivlarini hisobga olgan holda an'anaviy o'qitish usullarini qayta ko'rib chiqish mavjud.

Lekin o'quvchilarning til kompetensiyasini shakllantirishdagi eng muhim yutuq o'quvchilarni erkin fikrlashga, erkin so'zlashga, emotsionallikka, diqqat bilan o'qishga, erkin va emotsional yozishga o'rgatish imkoniyatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Amonashvili Sh. Insonparvarlik pedagogikasi haqida mulohazalar. - M., 2001 yil.
2. Bepalko V.P. Pedagogika va ilg'or ta'lim texnologiyalari. - M., 1995 yil.
3. Suvorova V.P. Matnni idrok etish va yaratishni o'rganish yagona ijodiy jarayondir // RYaSh. - 2001. - 6-son.
4. Stepanova L.S. Matnni tahlil qilish imtihonlarga tayyorgarlik ko'rishning asosiy turi sifatida // RYaSh. - 2001. - 2-son.